

А. Прядко,

аспірант кафедри психології особистості та соціальних практик
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
a.priadko.asp@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-8120-0092

Науковий керівник:

Сергєєнкова Оксана Павлівна,

завідувач кафедри психології особистості та соціальних практик
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор психологічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ВИХОВАТЕЛІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті розглянуто наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців щодо таких понять, як «стереотип», «стереотипізація» та підходи до їх вивчення. Описано актуальні проблеми процесу реформування дошкільної освіти, проаналізовано та узагальнено чинники впливу на стратегію формування професійних стереотипів у вихователів та способи їх подолання. Здійснено аналіз наукових досліджень з теми професійні стереотипи, схарактеризовано чинники, які впливають на їх виникнення. Висвітлено способи подолання професійних стереотипів у вихователів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: професійні стереотипи, вихователі, реформування дошкільної освіти, стереотипізація, особистісний розвиток педагога, подолання професійних стереотипів.

© Прядко А., 2020

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

Вступ. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти України, має забезпечуватися прискорений, випереджальний, інноваційний хід освітнього процесу, створюватися умови для зростання, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя. Шляхи виконання цього завдання передбачають психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу, спрямованих саме на розвиток індивідуальності кожної дитини.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти України, увага педагога має бути спрямована на основні лінії розвитку фізичного, психічного й морально-духовного здоров'я дитини, а також її індивідуальність, особистісні цінності як своєрідний внутрішній стрижень, емоційну сприйнятливість, ціннісні етичні орієнтації з формування навичок практичного життя (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021, с. 32–33).

Активний процес модернізації освітнього процесу в Україні висуває якісно нові вимоги й, зокрема, до дошкільної освіти, що пов'язані з переходом закладів дошкільної освіти (ЗДО) від режиму функціонування до режиму розвитку. На сьогодні розвиток останньої передбачає якісні зміни в системі

побудови взаємодії вихователя з дітьми дошкільного віку та їхніми батьками. Психологічний портрет сучасного вихователя ЗДО — це, насамперед, творча особистість, яка впроваджує інноваційні методи роботи з дітьми, має високий рівень емоційного інтелекту, вміє знаходити підхід до кожного малюка, працює над самовдосконаленням та підвищує рівень своєї кваліфікації.

Система дошкільної освіти минулих років була орієнтована здебільшого на знання вікових особливостей малюка, що, своєю чергою, зумовило формування професійних стереотипів у вихователя та їх вплив на розвиток індивідуальності дітей дошкільного віку. На сьогодні це одна з актуальних проблем, притаманних глобалізаційним змінам сучасного суспільства.

З огляду на це професійні завдання, які має здійснювати сучасний педагог, повинні ініціювати формування нових навичок та умінь, відсутність шаблонного мислення.

Мета статті — теоретично обґрунтувати психологічні особливості виникнення професійних стереотипів у вихователя та схарактеризувати способи їх подолання в умовах реформування дошкільної освіти.

Завдання статті:

— визначити зміст понять «стереотип» та «стереотипізація» у професійній діяльності вихователів;

— здійснити теоретичний аналіз проблеми виникнення професійних стереотипів вихователів;

— розробити психологічну модель подолання стереотипів вихователів.

Аналіз сучасних досліджень. Сучасне визначення поняття «стереотип» — це образи або уявлення, які статично зберігаються у свідомості та емоційно забарвлені упередженнями, тобто стійкою оцінкою. Укорінившись у свідомості, вони заважають творчому пізнанню та зумовлюють негативне ставлення до думок інших. Помилкові й застарілі стереотипи блокують мислення від сприйняття нових ідей, перешкоджають системному осмисленню професійної діяльності.

З огляду на зазначене вважаємо за необхідне розглянути поняття стереотипізації. За Психологічним словником, стереотипізація — це «класифікація форм поведінки та інтерпретація їх причин через співставлення зі зразками, що відповідають соціальним стереотипам» (Психологічний словник, 2007).

Проблема стереотипів є однією з розроблених у сучасній психології та соціології. Починаючи з 20-х років ХХ ст. інтерес до цього соціально-психологічного феномену не згасає. До цього питання зверталися у своїх працях G.W. Allport, W. Lippman, B.C. Агеев, А.А. Бодалев, Я.Л. Коломінський, П.Н. Шіхирев, Н. Бібік, О. Локшина, О. Пометун, С. Сисоєва та ін. Проблему реалізації індивідуального підходу до дітей дошкільного віку вивчали Т.О. Піроженко, Т.Л. Савченко, О.М. Кокун, І.М. Біла. Процес формування професійних компетентностей у педагогів досліджували Г.В. Беленька, О.Б. Кривонос, Н.В. Довкуш, О.Г. Косенчук та ін.

Виклад основного матеріалу. Стереотип як феномен має два різновиди. До першої групи належать стереотипи поведінки, які зберігаються у свідомості у вигляді штампів та виступають у ролі канонів. Вони являють собою інваріанти діяльності, визначають комунікативну (і в тому числі вербальну) поведінку в тій чи тій комунікативній ситуації. Інакше кажучи, ці стереотипи, диктуючи конкретні дії, виконують прескриптивну функцію.

Професійні стереотипи в освіті й у дошкільній зокрема значно уповільнюють її розвиток. Адже стереотипізація перешкоджає розвитку особистості, здобуттю нових знань та творчому сприйняттю світу. Однак саме стереотипи дають необхідну основу для рефлексивного процесу, завдяки якому вихователь виконує рутинні операції, не витрачаючи зайвих зусиль на вирішення типових проблем.

Проблема стереотипу під час взаємодії з дитиною є однією з ключових. Вивчення цього питання дає змогу визначити бар'єри у спілкуванні вихователя з малюком та виявити стереотипи перших і, головне — побудувати систему психологічної підтримки освітян. Це сприятиме особистісному зростанню вихователів та розвитку їхньої педагогічної компетентності.

Другу групу стереотипів складають стереотипи-уявлення, що зберігаються у вигляді кліше свідомості й функціонують як еталони. Вони також пов'язані й з особливостями мовної поведінки, характеризуючи її і проявляючись у ній. Тобто, ці стереотипи диктують не тільки саму поведінку й кількість набору асоціацій, а й зумовлюють вираження мовної форми. Інакше кажучи, виконують предикативну функцію.

На основі вивчених досліджень ми здійснили спробу визначити місце педагогічних стереотипів у системі загальних стереотипів. При проектуванні стереотипів на діяльність педагогів впливають професійні та соціальні стереотипи. Педагогічні стереотипи формуються під впливом культурних, гендерних, вікових, етнічних, релігійних тощо. Це пов'язано з тим, що педагог є одночасно не тільки представником конкретної культури, етносу, статі, а й має певний соціальний статус. Професійні та соціальні стереотипи в діяльності педагога працюють цілісно. Зокрема, на нашу думку, при виникненні проблемної професійної ситуації спочатку починають працювати професійні стереотипи — когнітивні, дидактичні, комунікативні, поведінкові, а потім соціальні, звичайні та життєві.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми педагогічних стереотипів дає змогу дійти висновку про те, що в діяльності педагога останні можуть виконувати як позитивні, так і негативні функції.

Позитивні функції професійних стереотипів вихователя допомагають педагогу швидко зорієнтуватися у реальній навчально-виховній ситуації і скоригувати свої дії відповідно до неї, дають можливість зберігати в пам'яті узагальнені характеристики об'єктів педагогічної дійсності й актуалізувати їх у відповідних обставинах. Також вони забезпечують визначеність, точність, однозначність реагування в складних ситуаціях і відносну успішність діяльності.

У той же час професійні стереотипи мають і негативні функції, які впливають на процес і результативність педагогічної діяльності. Вони призводять до зниження якості освітнього процесу, обмежують творчу активність, стримують процес модернізації дошкільної освіти, зумовлюють трафаретність, спрощеність поглядів на проблеми, що виникають, знижують гнучкість мислення, вміння поглянути на речі з іншої точки зору, перешкоджають розвитку надситуативного педагогічного мис-

лення, за певних обставин призводять до професійної та особистісної деформації.

Сьогодні в умовах реформування дошкільної освіти сучасні вимоги до вихователя передбачають особистісний та професійний розвиток останнього, сприяють формуванню творчого підходу. Проте на заваді цьому стає традиційний підхід до підготовки фахівців, який є більш функціональним, а не творчим.

З огляду на зазначену проблему професійні стереотипи вихователя можемо умовно поділити на дві групи. Перша — це професійні стереотипи у вихователів, які працюють в ЗДО, а друга — підготовка студентів педагогічних спеціальностей.

На нашу думку, існують два варіанти вирішення цієї проблеми. По-перше, зміни в освітній програмі підготовки педагогічних фахівців або створення спеціального курсу, спрямованого на пропедевтику виникнення професійних стереотипів у студентів закладів вищої освіти.

По-друге, розробка психологічної корекційно-розвивальної програми, яка складається з трьох блоків: просвітницько-інформаційного, рефлексивного та практичного. Вона має містити тренувальні заняття, спрямовані на корекцію існуючих професійних стереотипів, розвиток творчого та критичного мислення, підвищення рівня емоційного інтелекту й просвіти щодо різних підходів у вихованні та навчанні сучасних дітей дошкільного віку. Проте на заваді цьому стає свідомий та несвідомий супротив з боку педагогічних працівників, особливо тих, у кого педагогічний стаж понад п'ятнадцяти років. Цей феномен може бути пов'язаний із наявністю

професійних стереотипів, їх сталістю та ригідністю, що блокують бажання навчатися чомусь новому.

Готовність вихователя до ефективної роботи над особистісним розвитком та підвищенням кваліфікації залежить від наявності внутрішнього ресурсу, бажання розвиватись у професії, здатності адаптуватись до нових умов, вміння вчасно змінювати зміст і форму своєї діяльності.

Висновки. Отже, негативні, застарілі педагогічні стереотипи гальмують не тільки професійно-особистісний розвиток педагога, а й саму систему дошкільної освіти загалом. Все це наводить на думку про те, що необхідність вивчення професійних стереотипів вихователя та шляхи їх подолання є актуальною проблемою вікової і педагогічної психології.

Вивчення проблеми стереотипізації у вихователів ЗДО дасть змогу розв'язати одночасно кілька питань:

— пошук індивідуального підходу до виховання та навчання дошкільників;

— створення моделі психологічної підтримки педагогів для пропедевтики емоційного вигорання;

— формування нових навичок та вмінь у професійній діяльності, які сприятимуть особистісному й професійному розвитку вихователів.

Таким чином, можемо дійти висновку про те, що проблема наявності професійних стереотипів у вихователів в умовах глобалізаційних змін є актуальною і потребує подальшого вивчення та розробки методів щодо її подолання.

ДЖЕРЕЛА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / під наук. керівн. д-ра психол. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Піроженко Т.О.; авт. кол.: Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П., Косенчук О.Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г.М., Левінець Н.В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С.І., Піроженко Т.О., Половіна О.А., Рейпольська О.Д., Шевчук А.С. Київ: Видавництво, 2021. 37 с.
2. Давидова О.В. Особливості виникнення стереотипів у педагогічній діяльності та способи їх подолання. *Вісник післядипломної освіти*: зб. наук. пр.; НАПН України, Ун-т менедж. освіти; редкол.: О.Л. Ануфрієва [та ін]; голов. ред. В.В. Олійник. Київ: АТОПОЛ ГРУП, 2016. Вип. 16 (29). С. 179–196.
3. Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова; за ред. Н.А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 274 с.
4. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 р. № 347/2002.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. (2021). [Basic Component of Preschool Education]. Pid nauk. kerivn. d-ra psykhol. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrainy Pirozhenko T. O.; avt. kol.: Baiier O. M., Bezsonova O. K., Brezhnieva O. H., Havrysh N. V., Zahorodnia L. P., Kosenchuk O. H., Kornieieva O. L., Lysenko H. M., Levinets N. V., Mashovets M. A., Mordous I. O., Nerianova S. I., Pirozhenko T. O., Polovina O. A., Reipolska O. D., Shevchuk A. S, Kyiv: Vydavnytstvo, 37 p. (in Ukrainian).

2. Davydova, O. V. (2016). Osoblyvosti vynyknennia stereotypiv u pedahohichnii diialnosti ta sposoby yikh podolannia [Features of Stereotypes in Educational Activities and Ways to Overcome Them]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity: zb. nauk. pr.; NAPN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity; redkol.: O. L. Anufriieva [ta in]; holov. red. V. V. Oliinyk*. Kyiv: ATOPOL HRUP, 2016, Vyp. 16 (29), pp. 179–196 (in Ukrainian).
3. *Psykholohichni slovnyk*. (2007). [Dictionary of Psychology]. Avt.-uklad. V. V. Syniavskiyi, O. P. Serhieienkova; za red. N. A. Pobirchenko, Kyiv: Naukovyi svit, 274 p. (in Ukrainian).
4. Ukaz prezidenta Ukrainy «Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity» vid 17 04.2002 r., № 347/2002 [The Decree of the President of Ukraine “On the National Doctrine of Education Development» dated 17 April, 2002, No. 347/2002]. (in Ukrainian).

A. Прядко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СТЕРЕОТИПОВ У ВОСПИТАТЕЛЕЙ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

В статье рассмотрены научные исследования отечественных и зарубежных ученых о понятиях «стереотип», «стереотипизация» и подходы к их изучению. Описаны актуальные проблемы процесса реформирования дошкольного образования, проанализированы и обобщены факторы, влияющие на стратегию формирования профессиональных стереотипов у воспитателей и способы их преодоления. Осуществлен анализ научных исследований по теме профессиональные стереотипы, охарактеризованы факторы, обуславливающие их возникновение. Освещены способы преодоления профессиональных стереотипов у воспитателей учреждений дошкольного образования.

Ключевые слова: профессиональные стереотипы, воспитатели, реформирование дошкольного образования, стереотипизация, личностное развитие педагога, преодоление профессиональных стереотипов.

A. Priadko

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE OCCURRENCE OF EDUCATORS PROFESSIONAL STEREOTYPES AND WAYS TO OVERCOME THEM

The article examines the research of domestic and foreign scientists on the concepts of “stereotype”, “stereotypification” and approaches to their studies. In addition, the article describes current problems of the process of reforming preschool education and contains analysis and generalization of the factors of influence on the strategy of formation of educators professional stereotypes and ways of overcoming them. Apart from that, the analysis of scientific research of a subject of professional stereotypes and the factors influencing their occurrence are characterized. The ways to overcome professional stereotypes of preschool educators are also highlighted.

The active process of modernization of the educational process in Ukraine provides qualitatively new requirements to preschool education in particular, associated with the transition of preschool education from the mode of operation to the mode of development. Nowadays development of the latter involves qualitative changes in the system of building the interaction of educators with preschool children and their parents.

The psychological portrait of a modern educator represents a creative person who implements innovative methods of working with children, has a high level of emotional intelligence, can find an approach to each child, works on self-improvement and raises the level of his qualification. The child is one of the keys. The study of this issue allows to identify barriers in the communication of the educator with the child, to identify the stereotypes of the first and, most importantly — to build a system of psychological support for teachers, as the presence of professional stereotypes prevents the fulfillment of requirements needed for the performance of preschool education. This will contribute to the personal growth of educators and the development of their pedagogical competence.

Key words: professional stereotypes, educators, reforming preschool education, stereotypification, personal development of educator, overcoming professional stereotypes.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2020 р.

Прийнято до друку 10.12.2020 р.